

PHILIPPE MESNARD

OVER WIE GAAT HET ?

December 2006 : een jonge vrouw, archivaris in het Holocaust Museum in Washington, ontvangt een brief met een voorstel van schenking aan haar instelling. Het gaat om foto's die "een nieuw bezoek aan bepaalde zones van de 2de wereldoorlog" zouden mogelijk maken. Alle foto's tonen SS'ers die in Auschwitz op post waren. Het geheel ziet er uit als een echt album. We zien vooral officieren en onderofficieren, mannen, en vrouwen, assistentes of verpleegsters. Op de website van het museum ogen ze ontspannen en glimlachen. De verzamelde souvenirs van die kleine gemeenschap zijn online voor iedereen toegankelijk. Onder elke foto zegt de legende wie die individuen zijn die van het leven genieten. Boven de foto telkens dezelfde formule: *Auschwitz through the lens of the SS*. In een video die we ook kunnen bekijken, leggen de verantwoordelijken van het archief de geschiedenis uit. De video eindigt met de tekst: *learn more, explore the Album [...]*²

Voorheen werd in die context de term "Album" geassocieerd met de foto's die Lili Jacob had verzameld van een konvooi Hongaarse Joden die in de zomer 1944 naar de vernietiging werden gedeporteerd. Een SS fotograaf had die foto's genomen, de mensen zagen er ook kalm uit (hoewel sommige gezichten een onrustig voor gevoel lieten zien). Maar de SS ers waren op dat ogenblik aan het werk. In tegenstelling tot de vorige reeks foto's werd er daar, op het Perron, niet gegekscheerd. In die context zal "Album" voortaan geassocieerd worden met de ontspanning en het *farniente* van de bewakers en het ander personeel van het kamp. Is er iets veranderd? Hoeveel onverwachte of huiselijke kanten van de misdaad zullen nog moeten ontdekt worden? Kort tevoren, in de herfst 2006, viel de roman van Jonathan Littell, *Les Bienveillantes*, in de prijzen, oogste lof en kritiek. Men wees erop dat hij de meeste aandacht schonk aan de beulen en de misdaden. Die komen nochtans vanaf het einde

² <http://www.ushmm.org/research/collections/highlights/auschwitz/>

van de oorlog zeer regelmatig voor. Maar wie zitten er achter die actualiteit, die telkens opnieuw beweert dat we hen gaan ontdekken, terwijl we hen voortdurend tegen het lijf zijn gelopen. Over wie gaat het?

Het moderne begrip "beul" behelst verscheidene categorieën, van het staats-hoofd tot de kampcommandant, van de vlijtige bureaucraat tot de klusjesman met zijn gereedschap (geweer ... machete), van de topambtenaar tot de officier-beul. De politieke misdadigers maken geregeld het nieuws (Barbie, Papon, een film over het Eichmann-proces, Pol Pot, Pinochet, Milosevic...). En de burgerlijke slachtoffers genieten een permanente aandacht op het humanitaire mediatoneel. Zijn, bij nader toezien, de beulen niet even sterk aanwezig als de slachtoffers? Of soms meer? Ze vormen een vast onderdeel van ons mentaal landschap en polariseren een verscheidenheid aan betekenissen, van de messiaanse leider tot het vadertje der volkeren, van een pervers iemand tot een onnozele bureaucraat. Net zoals de "grijze zone", is de uitdrukking "gewone mensen" snel in de omgangstaal opgenomen. Misschien te snel. Die "gewone mensen" krijgen een hoog krediet in de media, hoe sterk ze ook gediscredeerd zijn of hoe gemeen. Het onderwerp wordt modieus en verkoopt daarom goed. Die misdadigers verschijnen op het ogenblik dat ze gevierd worden, op het ogenblik van hun val, wanneer ze in beschuldiging worden gesteld, voor de rechter verschijnen, geëxecuteerd worden (Ceausescu, Saddam Hussein). Maar ze maken nog op een andere manier het nieuws. Films, biografieën, romans (van Jonathan Littell tot Norman Mailer), essays blijven elkaar opvolgen... sommige construeren en herconstrueren legendes, andere ontrafelen ze.

Het onderwerp is dus ruim en loopt geen risico gauw achterhaald te zijn. In dit dossier gaan we van twee principes uit. Ten eerste beperken we ons tot het nationaal-socialisme. Niet dat we ons willen afschermen voor de vragen opgeworpen door andere misdadige systemen en persoonlijkheden. We willen integendeel een opening maken voor een perspectief en een reflectie die we in de nabije toekomst met andere teksten zullen voeden*.

Ten tweede bewegen we ons in dit dossier van de representatie naar de structuur, we ontrafelen de legende om te ontdekken hoe de werkelijkheid werkt en de werking zelf van de werkelijkheid aan de legende de voorwaarden levert die ze nodig heeft om zich te vormen en vervolgens zich te verspreiden.

Ilse Koch is een icoon van het kwaad geworden dat spontaan laat denken aan tatoeages, waarvan het verhaal zegt dat ze er verzot op was. We openen deze bladzijden met de tekst van Benoît Cazenave over haar. Michel Foucault stelde de vraag: "Hoe komt het toch dat het nationaal-socialisme, vertegenwoordigd door beklagenswaardige, talentloze, puriteinse kerels en victoriaanse of hoogstens geniepige oude dochters, hoe komt het dat het nationaal-socialisme... de absolute referentie voor de

erotiek is kunnen worden?" Sinds de jaren 1960 werden sex en kampen, erotiek en SS, pornografie en "Gestapo" nauw met elkaar verbonden in de fantasmagorie die zich uitdrukt in de film (*Portier de nuit* van Liliana Cavani of *Salon Kitty* van Tinto Brass in 1974 zijn slechts gekuiste versies), in de literatuur, waar de laatste verschijning *Les Bienveillantes* heet. Twee analyses behandelen dit boek, elk met een andere stem, die van de psychoanalyse bij Régine Waintrater, die van de literatuur bij Charlotte Lacoste. Pierre Ayçoberry neemt ons mee in de lectuur van een ander type tekst, waar de achtergrond van de megalomanie niet gevormd wordt door perverse sensatiezucht maar door de narcistische cultus van de auteur (Goebbels) voor zijn idool (Hitler). Een dagboek van 40 000 bladzijden. Langzamerhand glijden we af naar de concentrationaire werkelijkheid, eerst met een studie van Regola C.Zürcher over de kampcommandanten en hun familie ter plaatse (we zitten hier dicht bij de geest van het eerder besproken Album). Pierre Thys benadert de hedendaagse oorlogsmisdadiger vanuit de criminologie. Hier ligt als het ware het zwaartepunt in de beweging van het dossier. Als enige gaat hij verder dan de context van het nazisme. Vervolgens begeven we ons ter plaatse om met Laurent Thiery de leden van de "Gestapo in Rijsel" te ontmoeten en met Tine Jorissen de bewakers van Breendonk en Amersfoort, het eerste een kamp in België, het tweede een kamp in Nederland.

Frediano Sessi, onze laatste auteur, biedt een voorsmaak voor een toekomstige reflectie wanneer hij de interne organisatie van de nazikampen herbestudeert. De netwerken van gevangenen worden buiten hun weten de helpers van de SS commandant. Juist hier gaat het om de grijze zone, zoals Primo Levi ze benoemd en bestudeerd heeft. Het is niet de bedoeling dat we uit het geheel van dit dossier het eeuwige liedje zouden horen van universele schuld of, wat op hetzelfde neerkomt, van de beul die in ons sluimert. Die legende is nu net een hinderpaal voor het inzicht in de misdadige mechanismen en de individuen die ze in beweging hebben gebracht. De bedoeling is de specificiteit van die misdaden waarvan het nationaal-socialisme *en* de voltooiing *en* het model is, te begrijpen, en dat op het kruispunt van functionaliteit en intenties.

* Het dossier van het volgende nummer van *Getuigen. Tussen Geschiedenis en Gedachtenis*, nr.101, zal gewijd worden aan het onderwijs over de vragen die worden gesteld door de herinnering aan misdaden en genocides. Nr.102 herneemt dan de kwestie van de representatie van de beulen, met zowel literaire, filmische en artistieke benaderingen.